

GEOSTRATEGIJSKI ASPEKTI BEZBEDNOSNO-ODBRAMBENIH OPCIJA SRBIJE

Nebojša VUKOVIĆ¹

APSTRAKT

Rad ima za cilj da pruži celovitu analizu bezbednosno-odbrambenih opcija Srbije (vojna neutralnost, članstvo u NATO-u, članstvo u ODKB-u) iz perspektive političke i vojne geografije i strategije. U radu se geostrategijski valorizuje – prikazuje, promišlja i komentariše – zadržavanje politike vojne neutralnosti Srbije, njeno hipotetičko priključenje Severnoatlantskoj alijansi, odnosno eventualno pristupanje Organizaciji ugovora o kolektivnoj bezbednost. Autor analizu postavlja u teorijski okvir ispunjen osnovnim kategorijama vojne geografije, kao što su pojmovi ratišta, vojišta, strategijskog pravca dejstva, komunikacijskog pravca, komunikacijskog snopa, komunikacijskog čvora i koncentracijske prostorije. Osnovna hipoteza rada sastoji se u stavu da je politika vojne neutralnosti Srbije održiva opcija i u budućnosti, s obzirom da ni za jednu od strana u eventualnom sukobu (NATO ili ODKB) srpska participacija nema vitalan značaj, odnosno da Srbija ne može ni na koji način da presudno utiče na krajnji ishod konfrontacije. Autor zaključuje da je opredeljenje Republike Srbije za vojnu neutralnost geografski i strategijski utemeljeno i opravdano.

Ključne reči: Srbija, politička geografija, geostrategija, NATO, ODKB, vojna neutralnost.

¹ Autor je naučni saradnik u Institutu za međunarodnu politiku i privredu, Beograd.

E-pošta: nebojsa@diplomacy.bg.ac.rs

Rad je realizovan u okviru projekta „Srbija u savremenim međunarodnim odnosima – strateški pravci razvoja i učvršćivanja položaja Srbije u međunarodnim integrativnim procesima – spoljnopolički, međunarodni ekonomski, pravni i bezbednosni aspekti” Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije, br. 179029.

Elementi procene geostrategijskog položaja Srbije

Pre analize mogućih bezbednosno-odbrambenih opcija koje su na raspolaganju rukovodstvu Republike Srbije, poželjno je, zarad boljeg razumevanja njihovih prednosti i nedostataka, makar u najosnovnijim crtama definisati vojnogeografski položaj naše zemlje. Srbija u vojnogeografskom ili geostrategijskom pogledu pripada tzv. evropskom ratištu. Zbog neselektivne upotrebe tokom devedesetih godina prošlog veka u medijima i svakodnevnom govoru termin „ratište” je izgubio prvobitno precizno i nedvosmisleno značenje, pa se pod njim najčešće označavalo vojište ili front. U stvari, pojam ratišta je najviša strategijska kategorija prostora. Prema Radomiru Marjanoviću, „geografski prostor u kome se vodio, vodi ili može biti vođen rat, zajedno sa celokupnim ratnim potencijalom, njegovim izvorima i svim drugim vrednostima, čini ratište”.² Koliko je pojam ratišta širok, najbolje ilustruje primer angažovanja SAD u Drugom svetskom ratu. Iako se na njihovoj teritoriji nisu vodile ratne operacije (izuzev Havaja), geoprostor SAD je ipak činio deo svetskog ratišta jer se na njemu odvijala mobilizacija ljudskih i materijalnih resursa i proizvodnja ratnog materijala. Za laike, sintagma „evropsko ratište” takođe može da izazove pogrešne konotacije. Evropsko ratište ne čini samo teritorija Evrope, već i geoprostor severne Afrike, Bliskog istoka i deo Arktika. Njegova površina iznosi preko 26.000.000 km² (sama Evropa preko 10,5 miliona km²).³

U okviru evropskog ratišta, moguće je izdvojiti više regionalnih ratišta. Dragoljub Sekulović je markirao osam takvih regionalnih ratišta – balkansko, bliskoistočno, britansko, pirinejsko, apeninsko, mediteransko, severnoafričko i istočno (misli se na delove geoprostora Belorusije, Ukrajine i evropske komponente Rusije).⁴ Geoprostor Srbije pripada balkanskom regionalnom ratištu, a ne previše udaljena od njega su i apeninsko, mediteransko, severnoafričko i istočno regionalno ratište.

² Radomir Marjanović, *Opšta vojna geografija sa evropskim ratištem*, Vojnoizdavački zavod, Beograd, 1983, str. 24.

³ O veličini evropskog ratišta u našoj stručnoj literaturi postoje različiti podaci. Slobodan Mišović navodi da ono obuhvata prostor od 26.387.360 km² (Slobodan Mišović, *Regionalna vojna geografija II: vojnogeografska procena evropskog ratišta*, Vojna akademija Vojske Jugoslavije, Katedra vojne geografije, Beograd, 1995, str. 11). S druge strane, Dragoljub Sekulović tvrdi da geoprostor evropskog ratišta obuhvata 26.311.271 km² (Dragoljub Sekulović, *Vojna geografija 2*, Medija centar „Odbrana”, Beograd, 2011, str. 66).

⁴ Dragoljub Sekulović, *Vojna geografija 2*, op. cit., str. 80–81.

Mapa 1: Evropsko ratište

Pojam vojišta je manjeg nivoa opštosti u odnosu na pojam ratišta. Reč je takođe o strategijskoj kategoriji prostora koja predstavlja „celinu na kojoj se izvodi jedna ili više operacija strategijskog ili operativnog značaja”.⁵ S obzirom da je rat postao izuzetno kompleksan fenomen, koji u prostornom smislu može da obuhvata čitave kontinente, pa čak i celokupnu našu planetu, odavno je uočena potreba da se zarad kvalitetnijeg rukovođenja ratnim operacijama jedno ratište podeli na više strategijsko-operativnih celina. Vojišta, poput ratišta, mogu biti kopnena, vazдушna i pomorska. U okviru evropskog ratišta, naši autori su izdvojili više vojišta – arktičko, severnoatlantsko, severnoevropsko, centralnoevropsko, južnoevropsko, mediteransko, severnoafričko i bliskoistočno.⁶ Geoprostor Srbije pripada južnoevropskom vojištu.

⁵ Radomir Marjanović, *Opšta vojna geografija sa evropskim ratištem*, op. cit., str. 33.

⁶ Praktično sva trojica autora koji su do sada citirani (Marjanović, Mišović i Sekulović) iznose identične podele vojišta na evropskom ratištu.

Za određivanje vojnogeografskog položaja Srbije, važno je da se obrati pažnja na još jedan pojam geostrategije – koncentracijsku prostoriju. U stručnoj literaturi, koncentracijska prostorija se definiše kao „područje na kojem se prikupljaju jedinice i materijalna sredstva jednog ili više vidova radi izvršenja koncentracije ili preduzimanja ratnih ili borbenih dejstava”⁷ Kada je reč o koncentracijskim prostorijama, u ovom slučaju misli se isključivo na one teritorije koje mogu da prihvate snage strategijskog nivoa (armiju, grupu armija). U okviru evropskog ratišta, naši autori su izdvojili više od deset najznačajnijih koncentracijskih prostorija – zapadnu Francusku sa Bretanjom, širi rejon pariskog basena, nemačku niziju, Bavarsku, Poljsku niziju, Pribaltičku niziju, Istočnoevropsku niziju, Donjodunavsku niziju, Panonsku niziju, Severnoitalijansku niziju, Mesopotamiju, dolinu reke Nil, visoravni Bliskog i Srednjeg istoka.⁸ Teritoriju Srbije zahvata Panonska nizija, te se stoga geoprostor AP Vojvodine i šire okoline Beograda može upotrebiti za prihvatanje oružanih sastava operativno-strategijskog nivoa, odnosno može poslužiti kao koncentracijska prostorija u slučaju izbijanja rata velikih razmera.

Konačno, u analizi vojnogeografskog položaja Srbije potreban je osvrt i na važne komunikacijske snopove koji prolaze preko njenog geoprostora. Ukoliko „u jednom smeru između dva objekta, reiona ili oblasti, ima nekoliko komunikacijskih pravaca istih ili različitih vrsta saobraćaja, i ako nisu na velikom rastojanju jedan od drugog, tako da se mogu relativno lako dopunjavati ili zamenjivati, tada takvi komunikacijski pravci obrazuju komunikacijski snop (jednorodni ili mešoviti)”⁹ Preko teritorije Srbije prolazi komunikacijski snop koji povezuje zapadnu Evropu i Bliski istok. Taj snop povezuje Berlin, Beč, Budimpeštu, Beograd, Niš, Sofiju (Skoplje), Bosfor (Solun), Istanbul i Basru.¹⁰ Takođe, preko Srbije prolazi i komunikacijski snop 45. paralele, povezujući Marsej, Milano, Zagreb, Beograd, Bukurešt i Rostov. U posebnu kategoriju komunikacijskih pravaca, spada plovni put Dunavom koji kroz Srbiju teče u dužini od 588 km, i ima status evropskog koridora VII.

⁷ *Vojna enciklopedija*, knj. 4, Izdanje redakcije vojne enciklopedije, Beograd, 1972, str. 507.

⁸ Videti: Dragoljub Sekulović, *Vojna geografija 2*, op. cit., str. 83; Slobodan Mišović, *Regionalna vojna geografija II: vojnogeografska procena evropskog ratišta*, op. cit., str. 93–99.

⁹ Radomir Marjanović, *Opšta vojna geografija sa evropskim ratištem*, op. cit., str. 176.

¹⁰ Miroslav Pavlović, *Regionalna vojna geografija I*, Sektor za školstvo, obuku, naučnu i izdavačku delatnost, Vojna akademija Vojske Jugoslavije, Beograd, 1999, str. 46.

Dva navedena komunikacijska snopa koji prelaze preko geoprostora Srbije, mogli su tokom Hladnog rata da posluže i kao ose strategijskih pravaca dejstava u sukobima supersila. S obzirom na geopolitičke promene u Evropi početkom devedesetih godina, nestanak jednog vojno-političkog bloka (Varšavskog ugovora) i ekspanziju drugog na istok (NATO), značaj ovih komunikacijskih snopova kao oslonaca za strategijske pravce dejstava je značajno opao. Strategijski pravac dejstva može se definisati kao „prostorni trodimenzionalni pojas strategijskih razmera koji izvodi ka jednom ili više strategijskih objekata”.¹¹ Na jednom strategijskom pravcu, armija ili grupa armija se kreće, snabdeva i izvodi borbena dejstva. Iako domaća vojna nauka (geografija) insistira na činjenici da preko Srbije prolaze barem tri strategijska pravca koja bi mogla da se upotrebe u ratu velikih razmera (padsko-ukrajinski, egejsko-ukrajinski i panonsko-maloazijski), takve konstatacije nisu opravdane zbog velikih geopolitičkih promena nakon rušenja Berlinskog zida – kraja Hladnog rata, raspuštanja jednog vojno-političkog bloka, docnijeg širenja drugog vojnog saveza u dubinu istočne Evrope i vojne, te političko-ideološke homogenizacije Starog kontinenta.¹²

Pri razmatranju geostrategijskih aspekata bezbednosnih opcija Srbije, pored navedenih elemenata (položaj na evropskom ratištu, pripadnost južnoevropskom vojištu, prelazak komunikacijskih snopova preko njene teritorije), uzeće se u obzir još tri momenta – realna (geo)politička činjenica ovog vremena, hipotetička situacija bliže budućnosti (do pet godina) i jedan geopolitički konceptualni pristup. (Geo)politička činjenica prvorazrednog značaja druge decenije ovog veka je obnovljen rivalitet Zapada i Rusije, čija se vojna dimenzija ogleda u recipročnom ojačavanju vojnih kapaciteta na istoku Evrope. Spomenuta vojna dimenzija ima i jednu oružanu komponentu – (zamrznuti) rat na krajnjem istoku Ukrajine – gde se Zapad i Rusija suočavaju preko svojih „štićenika” – ukrajinske armije (sa svim paravojnim formacijama) i proruskih pobunjeničkih formacija. Hipotetička situacija bliže budućnosti tiče se mogućeg spoljnopolitičkog zaokreta Turske, i u krajnjem slučaju, njenog napuštanja NATO-a. Geopolitički

¹¹ Radomir Marjanović, *Opšta vojna geografija sa evropskim ratištem*, op. cit., str. 38.

¹² Slobodan Mišović navodi da preko prostora SR Jugoslavije (u studiji objavljenoj 1995. godine) prelaze četiri strategijskih pravaca dejstva – padsko-ukrajinski, maloazijsko-panonski, egejsko-ukrajinski i dunavski (Slobodan Mišović, *Regionalna vojna geografija II: vojnogeografska procena evropskog ratišta*, op. cit., str. 69–72).

konceptualni pristup usmeren je na objašnjenje položaja Srbije na Balkanu koje prevazilazi klasičnu političko-geografsku klasifikaciju i argumentaciju, a poseduje nesumnjivu vrednost sa stanovišta geostrategije. Reč je o geopolitičkom učenju Helforda Mekindera (Halford Mackinder) o stožernoj oblasti sveta i primeni tog shvatanja na područje Balkana od pre dvadesetak godina u tumačenju srpskog političkog geografa Milomira Stepića.

Mekinder je svoju teoriju prvi put uobličio u predavanju održanom 1904. godine – *The Geographical Pivot of History* (Geografski stožer istorije), u kojem je percipirao svetsku, a posebno evropsku politiku kao nadmetanje ili suparništvo kopnene i pomorske moći oko globalne dominacije. Dok pomorsku moć oličavaju maritimne sile, poput Velike Britanije ili SAD, kopnenu moć ovaploćuje onaj politički entitet koji kontroliše najveći deo središnje evroazijske teritorije – Rusija. Reč je o tzv. stožernoj oblasti (*Pivot area*), koju sačinjava nepregledna teritorija stepa i šuma, odnosno centru Evroazije, čija je severna fasada najvećim delom godine okovana ledom. Udaljenu od mora i okeana, ovu stratejski neranjivu oblast, Mekinder će kasnije redizajnirati (proširiti) i preimenovati u *Heartland* – „središnju zemlju”. Ovu „središnju zemlju” okružuje luk primorskih zemalja – zapadna i delom južna Evropa, Bliski istok, Indija, Indokina, maritimni delovi Kine – kojeg je docnije američki geopolitičar Nikolas Spajkmen (Nicholas Spykman) nazvao *Rimland* – „obodna zemlja”.

Mapa 2: Planinski masivi na i oko južноеvropskog vojišta i oblast balkanskog hartlenda

Milomir Stepić je Mekinder-Spajkmanov koncept delimično upotrebio u svojoj doktorskoj tezi iz 1996. godine, koja je docnije publikovana kao knjiga *U vrtlogu balkanizacije*. Govoreći o pojmu srpskih zemalja, Stepić zapaža kako su u vizurama zapadnih sila srpske zemlje u balkanskom geoprostoru „dubler” ruske zemlje u evroazijskom, pa i planetarnom kontekstu.¹³ Drugim rečima, na Balkansko poluostrvo takođe može da se primeni Mekinder-Spajkmanov koncept, odnosno da se izdvoji rubna, primorska zona, i njegovo „kopneno srce” ili „Dinarska tvrđava”. Prema Stepićevom mišljenju, balkanski hartlend „najvećim delom čine srpske zemlje, ali one nisu njegov jedini činilac”.¹⁴ Danas, nekontroverzan status srpskih zemalja imaju Srbija i bosansko-hercegovački entitet Republika Srpska – obe locirane u unutrašnjosti Balkana, bez izlaza na more i sa znatnim planinskim barijerama ka njemu. Dakle, u analizi srpskih bezbednosno-odbrambenih opcija biće upotrebljena i ova konceptualna paradigma, koja je, čini se, višestruko heuristički plodna.

***Status quo* ili „meko” članstvo u NATO-u**

U vreme kada je Narodna skupština 2007. godine usvojila rezoluciju kojom je proglašena politika vojne neutralnosti, Srbija se graničila sa tri države članice Severnoatlantske alijanse (Mađarskom, Rumunijom i Bugarskom), tri države koje su bile u procesu pristupanja tom savezu (Hrvatskom, Makedonijom i Albanijom), ali još uvek van njega, i dve vanblokove države (Bosnom i Hercegovinom i Crnom Gorom, koja je uskoro pokrenula postupak prijema u NATO). Od tada do danas, vojnopolitička slika Balkana se znatno homogenizovala – Hrvatska i Albanija su primljene formalno u NATO 2009. godine, a Crna Gora je pred samim prijemom (faktički, već je član). Prirodno se nameće pitanje kakvi su geostrategijski aspekti daljeg distanciranja Srbije od članstva u vojnim savezima.

Eventualna odluka rukovodstva Srbije da u odbrambenoj sferi ne odstupa od principa vojne neutralnosti imala bi multiplikativan karakter. S obzirom da je u pitanjima strateških orijentacija za rukovodstvo Republike Srpske vrlo važan stav (mada ne i apsolutno obavezujući) zvaničnog Beograda, izvesno

¹³ Milomir Stepić, *U vrtlogu balkanizacije*, Službeni list SRJ, Institut za geopolitičke studije, Beograd, 2001, str. 103.

¹⁴ *Ibid.*, str. 106.

je da ni sadašnje, a ni neko buduće rukovodstvo srpskog entiteta u Bosni i Hercegovini, ne bi dalo saglasnost u zajedničkim državnim organima za pristupanje Bosne i Hercegovine NATO-u ili ODKB-u, ukoliko učlanjenju ne bi težila istovremeno i Srbija. Drugim rečima, vojna neutralnost Srbije najverovatnije bi povlačila za sobom i neprisajedinjavanje ove susedne zemlje bilo kakvom vojnom savezu. Kada je reč o Makedoniji, insistiranje Srbije na vojnoj neutralnosti može da ima više simboličku težinu, ali ne i ključni značaj, budući da je Sobranje Republike Makedonije još u decembru 1993. godine, donelo odluku da ova bivša jugoslovenska republika pristupi NATO-u. To što Makedonija još nije primljena u članstvo u najvećoj meri je posledica grčkog veta zbog njenog imena, budući da je ispunila kriterijume za još 2008. godine.

Nastavak politike vojne neutralnosti Srbije podrazumevao bi, najverovatnije, i neutralan status Bosne i Hercegovine. Status Makedonije ostaje pod znakom pitanja, s obzirom na spor sa Grčkom oko imena i moguća uslovljavanja Albanije. To znači da bi u unutrašnjosti Balkana – „balkanskom hartlendu” – mogao da postoji, formalno posmatrano, geoprostor od skoro 165.000 km² (oko 140.000 km² ukoliko bi Makedonija bila primljena u NATO), koji nije svrstan u bilo koji vojnopolitički savez. Znatan deo „Dinarske tvrđave” i Moravsko-vardarske udoline – dva vrlo značajna strategijska reiona – ostao bi tako izvan NATO-a ili ODKB-a.

U okviru južnoevropskog vojišta – sastavljenog od Apeninskog, Balkanskog i Maloazijskog poluostrva (do reke Kizil Irmak) – NATO samo na Balkanu ne bi bio apsolutno prisutan (u formalnom smislu), s obzirom da su i Italija i Turska punopravne članice ovog saveza. Kada se neutralnost Srbije (a izvesno i BiH) posmatra iz perspektive evropskog ratišta, može se konstatovati da takva vojnopolitička pozicija ne utiče bitno na opšti odnos snaga na Starom kontinentu, niti značajnije oblikuje geostrategijski (dis)balans u Evropi. Trenutno je Ukrajina jedino krizno žarište u Evropi koje može da izazove rat širih razmera, odnosno oblasti na njenom krajnjem istoku, uključujući i poluostrvo Krim, koje je faktički deo Ruske Federacije. Na teritoriji Ukrajine u toku je neskriveno geopolitičko nadmetanje Zapada i Rusije sa elementima oružanog sukoba, koji bi mogao da se pod izvesnim okolnostima „prelije” i na delove geoprostora Moldavije (Pridnjestrovlja), Poljske i Belorusije. Reč je o teritoriji poznatoj i kao „koridor ratova”. Prema Radovanu Paviću, u pitanju je „naziv za niski prostor Evrope između obala Sjevernog mora i središta Ruske nizine; tokom povijesti ovo je bilo jedno od

najvažnijih područja evropskih sukoba sa ekspanzijom centara moći, bilo prema Istoku ili Zapadu; reljefna otvorenost i laka prohodnost kao i lokacija Nemačke i Rusije u ovoj zoni bili su bitni faktori tradicionalnih sukoba.”¹⁵

Geoprostor „balkanskog hartlenda” koji znatnim delom zauzimaju Srbija i Bosna i Hercegovina, periferno je postavljen prema „koridoru ratova”. Zahvaljujući proširenju na istok, NATO je stekao nekoliko značajnih koncentracijskih prostorija sa kojih može da pokreće dejstva prema Ukrajini. Reč je o Nemačkoj, Pribaltičkoj, Poljskoj, Panonskoj i Donjodunavskoj (Vlaškoj) niziji koje mogu da prihvate snage strategijskog nivoa. U slučaju eskalacije sukoba NATO-a sa Ruskom Federacijom (ODKB-om) i eventualnog oružanog konflikta širih razmera, geoprostor Srbije bio bi od sekundarnog značaja upravo zbog spomenute perifernosti. Teritorija Srbije kao deo SFRJ imala je nesumnjiv strategijski značaj tokom Hladnog rata, kada su preko Jugoslavije, kako se navodi u osnovnom doktrinarnom dokumentu JNA „Strategiji oružane borbe”, prolazila barem dva strategijska pravca dejstva koja su mogle da koriste tadašnje supersile: iz Panonske nizije ka Lombradiji i Jadranskom moru, i obratno, i iz Panonske nizije ka Sredozemlju i obratno.¹⁶ Danas je geostrategijski položaj Srbije drugačiji. Usled proširenja NATO-a na istok i povlačenja Rusije (SSSR-a) iz centralne Evrope, njen položaj nije geografski tako atraktivan kao što je bio nekadašnje SFRJ. S obzirom na trenutnu zategnutost u odnosima Rusije i Zapada, koja može da zadobije i oštrije forme, može da se očekuje da će geoprostor koji zauzima Poljska, tri pribaltičke republike, Belorusija, Ukrajina, Moldavija, Rumunija i evropski deo Ruske Federacije biti još više zasićen ljudstvom i materijalno-tehničkim sredstvima, kako NATO-a, tako i ODKB-a. Imajući u vidu udaljenost Srbije od ratne zone u istočnoj Ukrajini kao najakutnijeg kriznog žarišta na kojem se sučeljavaju NATO i Ruska Federacija (više od 1200 km pravom linijom), može se konstatovati, da njen geoprostor nije od vitalnog značaja ni za jednu od sukobljenih strana i da njena neutralnost nije sporna.¹⁷

¹⁵ Radovan Pavić, *Uvod u opću političku geografiju i geopolitiku (sa osnovama geostrategije)*, Fakultet političkih nauka Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1971, str. 129.

¹⁶ *Strategija oružane borbe*, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, Centar za strategijska istraživanja GŠ JNA, Beograd, 1983, str. 28.

¹⁷ Nebojša Vuković, „Srbija i strategijski pravci dejstva u eventualnom ratu NATO-a i ODKB-a”, u: Zoran Milošević (ur.), *Srbija i Evroazijski savez*, Centar akademske reči i Srpsko odeljenje međunarodne slovenske akademije, Šabac i Beograd, 2016, str. 197–198.

Ukoliko bi Turska definitivno odustala od članstva u Evropskoj uniji i eventualno u NATO-u, geoprostoru Balkana bi svakako porastao strategijski značaj, posebno državama koje se graniče sa njom u Evropi – Grčkoj i Bugarskoj. Moguće je da bi u toj hipotetičkoj situaciji Makedonija bila hitno primljena u NATO, a na Srbiju i BiH (odnosno srpski entitet) izvršen snažan pritisak u pravcu integrisanja u strukture Severnoatlantske alijanse. U tom slučaju, bilo bi interesantno posmatrati reakciju i opredeljenje bošnjačkih političara koji percipiraju Tursku kao najznačajnijeg saveznika bosansko-hercegovačkih muslimana u islamskom svetu i šire, ali koji su do sada izražavali privrženost evroatlantskim povezivanjima. Milomir Stepić je svojevremeno dobro prepoznao u Turskoj regionalnu silu usled njenog položaja na Bosforu i Dardanelima, uloge jednog od stožera u islamskom svetu i članstva u NATO-u.¹⁸ S obzirom na njenu naraslu ekonomsku moć, demografski i vojnički potencijal, Turska i mimo NATO-a ostaje regionalna sila. Ako bi Turska izašla iz NATO-a i čak se okrenula evroazijskim integracionim procesima, čini se malo verovatnim da bi Srbija, BiH i Makedonija ostale izvan blokovskih povezivanja – ili bi Severnoatlantska alijansa pospešila njihovo uključanje u sopstvene strukture, kako bi naspram „odmetnute” Turske postavila strategijski monolitan Balkan, ili bi ove države (posebno Srbija i BiH) i same pokušale da zajedno sa Turskom pristupe nekakvoj alternativnoj bezbednosnoj strukturi u kojoj bi svakako bila Ruska Federacija. Dakle, eventualna promena spoljnopolitičkog kursa Turske najviše bi mogla da poremeti trenutni status „neutralnosti” Srbije, BiH i Makedonije.

Ipak, u pitanju je samo hipotetička situacija. Trenutno, Srbija, Bosna i Hercegovina, a posebno Makedonija, samo su u formalnom smislu neutralne države. Suštinski, one su u statusu „mekog” članstva u Severnoatlantskoj alijansi – nisu formalni članovi, ali u su mnogim aspektima svoje potencijale stavile NATO-u na raspolaganje. Makedonija je, na primer, još devedesetih godina svoj geoprostor stavila u službu NATO-u (posebno poligon Krivolak), ali i ljudske resurse (participacija u misijama u Iraku i Avganistanu), pa je doista njena neutralnost više formalnog karaktera, posebno nakon što je ispunila sve uslove za prijem. Srbija pored standardnih programa saradnje sa NATO-m, poput Partnerstva za mir, takođe je omogućila tranzit ljudstva i materijalno-tehničkih sredstava Severnoatlantskoj alijansi i priznala imunitet

¹⁸ Milomir Stepić, *U vrtlogu balkanizacije*, op. cit., str. 123.

njenim pripadnicima pri prolasku kroz Srbiju (sporazumi SOFA, IPAP i Sporazum o saradnji u oblasti logističke podrške). Pored toga, u Srbiji postoji raspoloženje da se učestvuje u izgradnji autoputa Niš–Priština–Drač koji bi iz geostrategijske perspektive posebno bio značajan NATO-u, jer bi obezbedio još jedan pravac logističke podrške trupama u Bugarskoj i posebno Rumuniji, ukoliko bi se suočile sa snagama Ruske Federacije na području jugozapadne Ukrajine ili Moldavije. U Bosni i Hercegovini, NATO je takođe prisutan, najvidljivije preko svog štaba u Sarajevu sa savetodavnom ulogom.

Neutralnost Srbije u ovakvoj formi održivo je strategijsko opredeljenje na kratki rok (do pet godina) uzimajući u obzir da je uspostavljena vrlo bliska saradnja sa NATO-om, i da je ovom vojnom savezu omogućeno da koristi geoprostor Srbije u tranzitne svrhe uz određene pogodnosti. To znači da je uspostavljen *modus vivendi* između Srbije i NATO-a – određene transportno-logističke koncesije zapadnoj vojnoj alijansi u zamenu za njeno poštovanje srpske formalne neutralnosti (neinsistiranje na učlanjenju). Ipak, iz ugla Severnoatlantskog saveza, to sigurno nije i idealno rešenje jer se u budućnosti može formirati vlast koja bi mogla da odstupa od spomenutih ugovora (bez obzira na moguće rizike, odricanja i konfrontacije) ili se čak, ukoliko bi to spoljašnje okolnosti omogućile, neprijateljski postavi naspram interesa NATO-a na Balkanu (ma koliko to danas izgledalo nestvarno). Stoga, NATO bi mogao u određenim okolnostima da izvrši dodatni pritisak na Srbiju u smislu njenog punog učlanjenja. Kakve bi bile geostrategijske posledice takve odluke (ulaska u NATO) srpskog rukovodstva?

Srbija u NATO-u ili bezbednosno homogen Balkan

Zagovornici teze da Srbija treba da se pridruži NATO-u koriste različite argumente. U grupu „finansijsko-bezbednosnih razloga” spada tvrdnja Filipa Ejdusa kako su suviše „veliki troškovi i potencijalno razorni rizici ostanka van NATO saveza za jednu malu zemlju koja je geografski i politički tamo gde je Srbija”.¹⁹ Jelena Milić pak tvrdi da „punopravno članstvo u NATO garantuje

¹⁹ Filip Ejduš, „Jeftinije je ući u NATO”, Beogradski centar za bezbednosnu politiku, Beograd, 2007, www.bezbednost.org/upload/document/ejdus_2007_jeftinije_je_ui_u_nato.pdf, 02/09/2016.

zemlji članici mehanizme kolektivne zaštite”, odnosno primenu člana 5 Vašingtonskog sporazuma koji napad na jednu članicu shvata kao napad na ceo savez i napadnutoj članici garantuje pomoć celokupnog pakta.²⁰ Zagovornici ulaska u zapadni vojni savez takođe ističu kako je Srbija već sa svih strana okružena članicama NATO-a, pa je logično da i ona participira u tom savezu. Ostaje nejasno od koga bi NATO štutio Srbiju kao članicu ako je ona već u njegovom potpunom okruženju. Dve zemlje koje još nisu u NATO-u, a susedi su Srbije – BiH i Makedonija – ne predstavljaju pretnju srpskom teritorijalnom integritetu. Sa svim velikim silama koje su izvan NATO-a, poput Rusije ili Kine, Srbija održava prijateljske odnose. Imajući u vidu istorijati odnosa Srbije i Severnoatlantske alijanse, ispostavlja se da bi se učlanjenjem u NATO Srbija preventivno zaštitila upravo od samog NATO-a (ma koliko to zvučalo paradoksalno), odnosno ekspanzionističkih aspiracija nekih njegovih članova (susednih država).

Mapa 3: Trenutni geostrategijski položaj Srbije u jugoistočnoj Evropi sa prikazom centralnog dela Balkana (centralnog balkanskog manevarskog prostora)

²⁰ Jelena Milić, „Deset razloga za ulazak u NATO”, Centar za evroatlantske studije, Beograd, 2014, https://www.ceas-serbia.org/images/10_razloga_za_NATO.pdf, 02/09/2016.

Eventualno opredeljenje Srbije da pristupi NATO-u imalo bi, kao i u slučaju odlučivanja za opciju neutralnosti, multiplikativan karakter. U toj situaciji, predstavnici Republike Srpske najverovatnije bi dali pristanak da i Bosna i Hercegovina uđe u NATO. Ovakva odluka bi dodatno podstakla i rukovodstvo Makedonije da insistira na prijemu u zapadni vojni savez. Geostrategijski benefiti za NATO ovakvog opredeljenja srpskog rukovodstva su očigledni i jasni. Ulaskom Srbije u NATO pod kompetenciju ovog vojnog saveza ulazi celokupna Moravsko-varđarska udolina kao najznačajnija meridijanska prirodna prohodna zona na Balkanu, koja počinje kod Beograda kao „ulazne kapije Balkana, i proteže se dolinama reka Velike i Južne Morave preko Preševske povije, a zatim dolinom reke Vardara, preko teritorije Makedonije i Grčke do Solunskog polja”.²¹ Pored ove prirodne prohodne zone, NATO bi imao na raspolaganju centralni deo Balkana, odnosno teritoriju Kraljevo–Pristina–Skoplje–Sofija, koju Miroslav Pavlović definiše kao „centralni balkanski manevarski prostor sa značajnim komunikacionim čvorištima”. Iz njega se, nastavlja dalje Pavlović, „komunikacije i prirodne prohodne zone zrakasto razilaze u sve delove poluostrva”.²² Posedovanje centralnog dela Balkana omogućava strategijski dominantnu poziciju na znatnom delu poluostrva. Istini za volju, NATO već nadzire ovaj centralni balkanski manevarski prostor iz američke vojne baze „Bondstil” nedaleko od Uroševca, ali i sa teritorija Bugarske, odnosno Makedonije (po potrebi).

Pristupanje Srbije NATO-u omogućava da se postojeća koncentracijska prostorija u Mađarskoj i Rumuniji (Panonskom basenu) proširi sa teritorijom Vojvodine i širom okolinom Beograda. Teritorija Mađarske predstavlja, kako zapaža Dragoljub Sekulović, „najveći, najpovoljniji i najvažniji koncentracijsko-manevarski prostor u južnoj Evropi”.²³ Sa severnom srpskom pokrajinom i glavnim gradom Srbije, ta koncentracijska prostorija bi još više povećala kapacitete prihvata, razmeštaja i snabdevanja trupa strategijskog nivoa. Tome doprinosi i činjenica da je granica Srbije prema Mađarskoj i Rumuniji otvorena, bez posebnih fizičko-geografskih barijera i to da su tri zemlje saobraćajno solidno povezane.

²¹ Miroslav Pavlović, *Regionalna vojna geografija I*, op. cit., str. 45.

²² Ibid.

²³ Dragoljub Sekulović, *Vojna geografija 2*, op. cit., str. 126.

Usled ravničarskog terena, ekonomskih i strategijskih razloga i istorijskog nasleđa, Vojvodina je deo Srbije sa najgušćom mrežom puteva, pruga, plovnih reka i kanala. Uzimajući u obzir i njene poljoprivredno-industrijske kapacitete, jasno je da severna srpska pokrajina može da posluži kao odlična koncentracijska prostorija. Nesumnjivi značaj ima i Beograd sa širom okolinom kao relativno razvijen komunikacijski čvor. Ulaskom Srbije u NATO zapadna vojna alijansa bi stekla i mogućnost da bez posebnih ograničenja transportuje materijalno-tehnička sredstva iz zapadne i centralne Evrope ka istoku Starog kontinenta (Rumuniji i Bugarskoj) po Dunavu, koji kroz Srbiju teče dužinom od 588 kilometara i da koristi kapacitete srpskih rečnih luka – u Novom Sadu, Beogradu, Pančevu, Smederevu i Prahovu. Dunav kao plovni put ima poseban značaj u okviru evropskog plovnog puta Rajna–Majna–Dunav kao najkraće plovne veze između Severnog i Crnog mora. Od ostalih saobraćajnica Severnoatlantskoj alijansi bi takođe bila interesantna pruga Beograd–Bar kao siguran komunikacijski pravac za dopremanje ljudstva i opreme. Izgradnjom autoputa Drač–Priština–Niš važnost geostrategijskog položaja Srbije u okviru NATO-a samo bi se povećala.

U svetlu mogućeg zaoštavanja odnosa između NATO-a i Rusije (ODKB-a) nesumnjivo je da bi geoprostor Srbije bio za zapadnu vojnu alijansu dragocen sa stanovišta strategije i logistike. Dva komunikacijska snopa koji su spomenuti na početku rada bili bi potpuno na raspolaganju NATO-u. Balkanski hartlend, u ovakvoj hipotetičkoj situaciji, sa Srbijom i BiH u NATO-u, činio bi pouzdano zaleđe i strategijski oslonac zapadnoj vojnoj alijansi prilikom operacija na istoku Evrope. Snabdevanje trupa NATO-a u Rumuniji i Mađarskoj moglo bi da se odvija suvozemnim saobraćajnicama (putevima i prugama) preko Srbije (iz luka Rijeka, Bar, Drač ili Solun) ili vodenim putem, tj. rekom Dunav.

Sa Srbijom (a verovatno i BiH) u NATO-u Severnoatlantski pakt bi vojnopolitički homogenizovao južnoevropsko vojište, a dve nove članice više bi zapadnom vojnom savezu doprinosile svojim geostrategijskom položajem, dakle geoprostorom (u slučaju BiH, bio bi interesantan putni pravac Ploče–Sarajevo–Osijek–Budimpešta, kada bude kompletiran), nego ljudskim i tehničkim kapacitetima koji su skromni. Kao što je već rečeno, (geo)strategijski značaj Balkana raste sa eventualnim udaljavanjem Turske od NATO-a. Ukoliko bi Turska izašla iz Severnoatlantskog pakta i pokušala da samostalno deluje kao regionalna sila, ili se čak povezala sa nekim drugim

akterima svetske politike koji nisu strateški saveznici SAD, mogao bi da ponovo stekne značaj poznati strateški pravac dejstva iz prošlosti – panonsko-maloazijski, odnosno maloazijsko-panonski pravac. Kako navodi Radomir Marjanović, ovaj bi pravac obuhvatao:

(...) egejski basen sa Grčkom i turskim moreuzima, celu istočnu polovinu Balkanskog poluostrva i celu Panonsku niziju. Mogao bi se nastavljati dolinom Dunava ka Bavarskoj, odnosno preko Male Azije ka Bliskom istoku.²⁴

Drugi naš autor Slobodan Mišović zapaža, da ovaj pravac dejstva čini „osa Ankara–Sofija–Beograd–Budimpešta”, i nešto kasnije dodaje, kako „za dejstva na ovom pravcu veliki značaj ima Moravska udolina”.²⁵ Poslednjih godina, ovim pravcem se kreću stotine hiljada migranata – izbeglica sa Bliskog i Srednjeg istoka – ka zapadnoj i severnoj Evropi.

U hipotetičkoj situaciji zaoštavanja odnosa Zapada i Turske, za NATO bi bilo izuzetno važno da ima konsolidovanu stratešku poziciju u Moravsko-vardarskoj udolini i centralnom balkanskom manevarskom prostoru. Eventualne turske geopolitičke aspiracije ka prostorima koje naseljavaju balkanski muslimani, mogu se najbolje realizovati po ovom strateškom pravcu i zato bi NATO-u članstvo Srbije u tom slučaju bilo poželjno i dragoceno.

U slučaju da se na Starom kontinentu zadrži *status quo*, odnosno da Turska ostane u NATO-u, a Rusija ne proširi vlastitu sferu uticaja izvan granica bivšeg SSSR-a, pristupanje Srbije NATO-u ne bi bilo za taj vojni savez, geostrateški posmatrano, neophodan i nužan potez. Kako primećuju Ljubomir Gigović i Dragoljub Sekulović:

SAD/NATO zaposele su ključne geostrateške tačke Balkana sa kojih je moguće efikasno kontrolisati snopove važnih transbalkanskih direktrisa i geostrateških pravaca prema istoku, severozapadu i jugoistoku.²⁶

Zapadna vojna alijansa se već toliko proširila na istok Evrope i poboljšala geostrateške pozicije, da je svako naredno uvećanje sa državama bez morske

²⁴ Radomir Marjanović, *Opšta vojna geografija sa evropskim ratištem*, op. cit., str. 241.

²⁵ Slobodan Mišović, *Regionalna vojna geografija II: vojnogeografska procena evropskog ratišta*, op. cit. str. 70-71.

²⁶ Ljubomir Gigović, Dragoljub Sekulović, *Vojna geografija 1*, Medija centar „Odbrana“, Beograd, 2012, str. 38.

obale (*landlocked states*) poput Austrije, Bosne i Hercegovine (njen izlaz na Jadransko more je više simboličkog značaja), Srbije ili Makedonije stvar slobodne procene, a ne vojne iznudice. Za NATO, čini se, članstvo Srbije ima veliku težinu u drugim dimenzijama – simboličkoj i moralnoj – jer bi srpsko pristupanje zapadnom vojnom savezu značilo, između ostalog, da je agresija od 1999. godine bila etički opravdana i legitimna vojna akcija.²⁷ Ulazak Srbije u NATO značajno bi uticao na podizanje prestiža, ugleda i poboljšavanje medijske slike Severnoatlantske alijanse.

Srbija u ODKB-u: (ne)moguća misija?

Treća bezbednosno-odbrambena opcija Srbije tiče se mogućeg učlanjenja u Organizaciju ugovora o kolektivnoj bezbednosti (*Организација Договора о колективној безопасности* – ODKB), koja još nije čvrsto ustrojena poput NATO-a (nekoliko država je svojevremeno istupilo iz nje), ali su primetne tendencije unutrašnjeg konsolidovanja. ODKB se lagano razvijao tokom devedesetih godina milog veka, a temelj ovom vojnopoličkom savezu je udaren u maju 1992. godine, kada su Jermenija, Kazahstan, Kirgizija, Rusija, Tadžikistan i Uzbekistan potpisali Ugovor o kolektivnoj bezbednosti. U tom dokumentu posebno je značajan član 4 u kojem stoji da ako jedna od država-učesnica postane žrtva agresije (oružanom napadu koji pretil bezbednosti, stabilnosti, teritorijalnoj celovitosti i suverenosti), druge članice tretiraće kao agresiju na sve učesnice ugovora.²⁸ Takođe, ovim ugovorom predviđa se pružanje vojne pomoći napadnutoj državi članici. Danas, ovaj savez čine Rusija, Jermenija, Belorusija, Kazahstan, Kirgizija i Tadžikistan, a dve zemlje su u svojstvu posmatrača – Avganistan i Srbija.

U jednom delu srpskog političkog spektra i građanske javnosti, ideja participacije Srbije u ovom savezu uživa veliku podršku i odobravanje. Podrška se temelji na simpatijama prema Rusiji, osećanju srodnosti (lingvističke, religijske i kulturne), istorijskom nasleđu brojnih savezništava

²⁷ Nebojša Vuković, „Srbija i strategijski pravci dejstva u eventualnom ratu NATO-a i ODKB-a“, op.cit. str. 202.

²⁸ „Договор о колективној безопасности от 15 мая 1992 года“, www.odkb-csto.org/documents/detail.php?ELEMENT_ID=126,06/09/2016.

(Prvi srpski ustanak i dva svetska rata), naklonosti u preovlađujućem delu populacije prema aktuelnom ruskom rukovodstvu. Što se tiče geostrategijskog aspekta mogućeg učešća Srbije u ODKB-u nekoliko geografskih datosti ovu participaciju čine problematičnom.

Za razliku od prethodne dve opcije (neutralnosti i članstva u NATO-u), odluka Srbije da uđe u ODKB ne bi bila multiplikativnog karaktera. U Bosni i Hercegovini predstavnici Republike Srpske svakako bi sledili Srbiju po pitanju vojnog povezivanja sa Rusijom, međutim, sasvim je sigurno da bošnjački i predstavnici hrvatskog naroda nisu (i ne bi bili) skloni ideji da Bosna i Hercegovina uđe u vojnopolički savez koji predvodi Rusija. U Makedoniji, opredeljenje za NATO koje još nije krunisano članstvom plod je nužde i pragmatičnosti – ova država je sa tri strane okružena članicama Severnoatlantske alijanse i u svakoj od te tri zemlje Makedoniji i Makedoncima se osporavaju neki od ključnih elemenata nacionalnog i državnog bića (u Albaniji makedonska teritorijalna celovitost, u Grčkoj makedonsko ime, u Bugarskoj makedonska nacionalnost i jezik). Dakle, ulazak Srbije u ODKB ne bi „povukao” druge dve države ka istom vojnom savezu, a moguće je, čak, da bi se u funkciji geostrategijskog pritiska na Srbiju pristupilo hitnom prijemu Makedonije u NATO.

Činjenica koja otežava participaciju Srbije u ODKB-u je njen geopolitički položaj. Prema zapažanju Dragoljuba Sekulovića:

(...) stavljanjem u funkciju NATO geoprostora susednih država, kao i samoproglašenjem tzv. samostalne države Kosovo, izvršeno je strategijsko okruženje geoprostora Srbije. Time su zatvoreni najznačajniji izlazi sa ratišta Srbije ka ostalim delovima evropskog ratišta (Otrantska vrata, Moravsko-varždarska udolina, dolina Nišave, dolina Dunava, Panonski otvor, dolina Save) i ugrožena je bezbednost i maksimalno povećana osetljivost Srbije kao države.²⁹

Verovatno da najveću geostrategijsku težinu ima osamostaljenje Crne Gore 2006. godine i poziv NATO-a Crnoj Gori od 2015. godine da postane njegova članica. U maju 2016. godine, Crna Gora je potpisala Protokol o pristupanju, nakon čega je potrebno da sve već postojeće članice ratifikuju taj dokument kako bi Severnoatlantska alijansa dobila 29. članicu. Ulaskom Crne

²⁹ Dragoljub Sekulović, *Vojna geografija 2*, op. cit., str. 105.

Gore u NATO, posmatrano iz ugla Mekinder-Spajkmanove teorije, balkanski hartlend bi doslovno postao „strategijski zaključan” jer bi celokupnu maritimnu zonu Balkana kontrolisao zapadni vojni savez.³⁰

Sa vrlo izvesnim (mada ne u potpunosti) članstvom Crne Gore u NATO-u, Srbija se stavlja u krajnje delikatan geostrategijski položaj – dopremanje materijalno-tehničkih sredstava za nju sa mora, kopnom ili vazduhom mora da se odvija preko geoprostora koji kontroliše zapadna vojna alijansa. U situaciji u kojoj je Crna Gora striktno neutralna (ali Srbiji prijateljska zemlja), ili čak orijentisana na čvršće bezbednosno povezivanje sa Rusijom, srpska participacija u ODKB-u bila bi daleko izvodljivija jer bi postojala mogućnost da se u mirnodopsko vreme pomorskim putem dopremaju oprema i ljudstvo iz Rusije mimo geoprostora koji je pod kontrolom NATO-a. U ratnim okolnostima, crnogorska participacija na moru gubi značaj, jer se ulaz u Jadran – Otrantska vrata (oko 72 km najuži deo) – kontroliše sa prostora dve članice NATO-a, Italije i Albanije. Čini se da nijedno pristupanje NATO-u u tolikoj meri geostrategijski ne determiniše (i nije determinisalo) vojnopolitički položaj Srbije koliko crnogorsko učlanjenje, budući da pretvara Srbiju u zemlju u okruženju i vraća je, u geopolitičkom smislu, preko sto godina unazad, u vreme pre balkanskih ratova.

Pored ove činjenice, nije zanemarljivo ni to što su najbliže pozicije koje su u funkciji ODKB-a dosta udaljene od Srbije. Reč je o poluostrvu Krim, Belorusiji i Kalinjingradskoj oblasti (ruskoj eksklavi). Sve tri spomenute teritorije su pravom linijom udaljene od Srbije do 1000 km (Krim oko 800 km, Belorusija manje od 700 km, Kalinjingradska oblast preko 900 km), što nije zanemarljivo rastojanje.³¹ Između Srbije i nabrojanih najbližih pozicija ODKB-a smeštene su članice NATO-a, pa uzimajući u obzir tu činjenicu i navedena rastojanja nije verovatno da bi se u skorijoj budućnosti mogao ostvariti fizički kontakt između Srbije i neke od članica ODKB-a,

³⁰ Autor ne isključuje u potpunosti mogućnost da se u Crnoj Gori organizuje referendum na kojem bi se odbacilo pristupanje NATO-u ili dolazak na vlast političke opcije nesklone zapadnom vojnom savezu. Ipak, trenutno Crna Gora jeste *de facto* član NATO-a i vrlo je blizu pune formalizacije svog statusa u vojnom savezu. Stoga se u tekstu i na mapama ona i tretira kao njegov član.

³¹ Merenje rastojanja je izvršio autor pomoću programa Google Maps (opcije – measure distance), i isključivo je njegova odgovornost za moguće netačnosti.

mirnodopskim ili vojnim putem. Postoji, doduše, država koja je članica ODKB-a koja takođe nema izlaz na more, niti zajedničku granicu sa bilo kojom drugom državom koja je u sastavu ODKB-a. To je Jermenija. Analogije se tu završavaju. Pravom linijom, Jermeniju od teritorije Rusije deli nešto više od 100 km, preko nevelike Gruzije, a do Južne Osetije (koja je *de facto* ruski protektorat) rastojanje je još i manje. Na jugu, Jermenija se graniči sa Iranom, preko kojeg može, u slučaju krajnje potrebe, da se odvija transport ljudstva i materijalno-tehničkih sredstava iz Rusije i obratno. U okruženju Srbije nema države poput Irana.

Mapa 4: Geopolitički i geostrategijski položaj Srbije kao (hipotetičke) članice ODKB-a

Iako bi ODKB preko geoprostora Srbije kontrolisao delove (ne i celine) značajnih stratejskih rejonu – poput Moravsko-varinarske udoline i centralnog balkanskog manevarskog prostora – ta kontrola ne bi imala veći operativni značaj s obzirom na činjenicu da je Srbija u NATO okruženju. Zbog fizičke odsečenosti i udaljenosti od Rusije kao stožera ODKB-a ovaj savez u

slučaju sukoba sa NATO-om ne bi mogao da računa na geoprostor Srbije u svojstvu koncentracijske prostorije ili strategijske osnovice.³²

Hipotetički turski izlazak iz NATO-a (i eventualno uključivanje u alternativne bezbednosne strukture), mogao bi delimično da ojača opredeljenje Srbije da ne pristupa zapadnom vojnom savezu, ali ne bi bitno poboljšao njen geostrategijski položaj usled nepostojanja zajedničke granice sa Turskom. Uzimajući u obzir nezahvalan vojnogeografski položaj Srbije i njene tekuće bezbednosne izazove, može se doći do zaključka da bi participacija Srbije u ODKB-u predstavljala (i posebno za Rusiju kao njegov noseći stub) više teret, a manje korist (geoprostor Srbije bi možda bio interesantan za Rusiju radi instaliranja radarskog, odnosno prislušnog centra).

Umesto članstva u ODKB-u, za Beograd je izvodljivija a za Moskvu verovatno zahvalnija opcija nastavak razvijanja i jačanja bilateralnih srpsko-ruskih vojnih veza, posebno u domenu nabavke modernog i kvalitetnog ruskog naoružanja (pre svega za RV i PVO), koje je inače komplikovano ili skoro nemoguće dobiti na drugim stranama. Vojno snažnija Srbija lakše bi mogla da održava trenutni status „mekog” članstva u NATO-u i odupre se mogućim pritiscima za potpuno i formalno učlanjenje, pa je stoga isporuka modernog naoružanja i opreme srpskoj vojsci i u ruskom geostrategijskom interesu.

Za Severnoatlantsku alijansu, članstvo Srbije u ODKB-u remetilo bi njenu dominaciju na južnoevropskom vojištu i lišilo bi je pogodnosti u pogledu korišćenja pojedinih komunikacijskih pravaca preko srpske teritorije. Ipak, uzimajući u obzir opseg proširenja NATO-a na istok i jug Evrope, ni takav razvoj događaja ne bi trebao da predstavlja nepremostivu teškoću za zapadni vojni savez. Scenario u kojem se Srbija vojno i politički veže za Rusiju, a preostale države na Balkanu ulaze u evroatlantske integracije, delimično je anticipiran i odlukama Panevropske konferencije o saobraćaju od 1994. godine, kojima su definisani koridori koji je trebalo da povežu Evropsku uniju i zemlje centralne i istočne Evrope. Pod izgovorom da se na tlu bivše

³² Strategijska osnovica se definiše kao „deo teritorije i akvatorije sa vazдушnim prostorom iznad njih i sa razvijenom infrastrukturom (aerodromi, luke, komunikacije i sl.) i celokupnim ratnim potencijalom na kome se mobilišu, dovode, razvijaju, grupišu i utvrđuju i na koje se oslanjaju u borbenim dejstvima OS [oružane snage, prim. N.V.] jedne od zaraćenih strana”. Navedeno prema: Radomir Marjanović, *Opšta vojna geografija sa evropskim ratištem*, op. cit., str. 44.

Jugoslavije vodi rat, doneta su rešenja po kojima tada definisani koridori zaobilaze geoprostor Srbije, izuzev koridora VIII – Dunava (kasnije 1997. godine, na sledećoj konferenciji u Helsinkiju, definisan je koridor X koji prolazi kroz Srbiju). Analizirajući odluke te konferencije od pre dvadeset i više godina može se uočiti da se neki od naznačenih koridora sasvim uklapaju u logističke potrebe NATO-a u jugoistočnoj Evropi, u situaciji kada geoprostor Srbije nije stavljen u funkciju njegovih stratejskih interesa. Koridor IV koji se proteže pravcem Drezden/Nirnberg–Prag–Beč–Bratislava–Đer–Budimpešta–Arad–Krajova–Sofija–Plovdiv–Istanbul (sa granama Arad–Bukurešt–Konstanca i Sofija–Solun) povezuje centralnoevropske zemlje u NATO-u (Nemačku, Češku, Slovačku i Mađarsku) sa istočnoevropskim državama (Rumunijom i Bugarskom) i Turskom, mimo teritorije Srbije, iako je to duža i komplikovanija opcija u poređenju sa tranzitom kroz Srbiju. Takođe, koridor VIII koji ide osom Drač–Tirana–Skoplje–Sofija–Burgas–Varna služi interesima NATO-a, jer mimo Srbije povezuje dva njegova, za sada, vrlo lojalna člana – Albaniju i Bugarsku, odnosno Jadransko i Jonsko sa Crnim morem. Ljubomir Gigović i Dragoljub Sekulović navode da:

(...) vojnim angažovanjem NATO-a na Kosovu i Metohiji (KiM), a naročito geostratejskom bitkom SAD za ostvarivanje svojih interesa u Kaspiskom basenu, koridor VIII ima poseban značaj za ostvarivanje američkih stratejskih interesa na Balkanu i u evropskom delu Evroazije.³³

Za zapadni vojni savez, isto tako može da bude interesantan pravac Rijeka–Zagreb–Budimpešta, budući da povezuje jednu važnu luku i jednu od njegovih najpovoljnijih koncentracijskih prostorija. Svim tim železničkim i drumskim saobraćajnicama NATO može, doduše uz veći trošak i duže vreme, da reši tranzitne potrebe i mimo geoprostora Srbije. Ova činjenica može donekle da relativizuje pritisak NATO-a na Srbiju kada je reč o mogućem bezbednosnom oslanjanju na Rusiju, ali ne može da bitno izmeni negativnu percepciju u zapadnom vojnom savezu mogućeg srpskog učlanjenja u ODKB.

Samo u slučaju kada bi neka od postojećih članica NATO-a na Balkanu koja ima izlaz na more – poput Bugarske, možda čak Grčke (iako Srbija s njom ne deli zajedničku granicu) ili Crne Gore (ako bi se u „poslednji čas“ odustalo od formalnog članstva) – istupila iz zapadnog vojnog saveza, srpska participacija u ODKB-u imala bi, geografski i stratejski gledano, puno

³³ Ljubomir Gigović, Dragoljub Sekulović, *Vojna geografija 1*, op. cit., str. 31.

utemeljenje. Bez tog uslova, ta participacija, iako svakako moguća, bila bi skopčana sa višestranim izazovima i poteškoćama.

Zaključak

Uzimajući u obzir trenutni geostrategijski položaj Srbije u NATO okruženju, aktuelne odnose između Zapada i Rusije, prepune nerazumevanja i nadmetanja, spoljnopolitičke oscilacije Turske, koje bi mogle da je upute na alternativne bezbednosne strukture i saveznike, čini se da je održanje *status quo* kratkoročno (do pet godina) najkvalitetnije rešenje kada su u pitanju bezbednosno-odbrambene opcije Srbije.

Učlanjenje u NATO podrazumevalo bi bolnu mentalitetsku i psihološku adaptaciju građana na novu moguću dominantnu naraciju u srpskom društvu, prema kojoj u ratu 1999. godine NATO nije bio agresor već Srbija protiv jednog dela vlastite populacije – kosovsko-metohijskih Albanaca. Možda će jednog dana neke nove generacije rođene nakon 1999. godine usvojiti takvu interpretativnu matricu. Međutim, sasvim je jasno da za ogromnu većinu građana koji su bili neposredni svedoci rata koji je trajao 78 dana ovakvo tumačenje ne može i neće biti prihvatljivo. Stoga je u anketama javnog mnjenja protivljenje ulasku u NATO uvek procentualno visoko. Polazeći još uvek od zvanične pozicije srpskog rukovodstva da su Kosovo i Metohija sastavni deo Srbije, može da se uoči da participacija u NATO-u ne može da bude opravdana opcija, jer njegovo trenutno delovanje, pod dirigentskom palicom SAD, nije u funkciji već protiv državnih interesa Srbije kada je reč o njenom teritorijalnom integritetu (na primer, podrška NATO-a tzv. kosovskim bezbednosnim snagama). Uzimajući u obzir brojne sporazume između Srbije i NATO-a koji zapadnom vojnom savezu omogućavaju, između ostalih beneficija, tranzit trupa i materijalno-tehničkih sredstava može da se konstatuje da Srbija ne predstavlja za Severnoatlantsku alijansu bezbednosni izazov, već (ne)voljnog/iznuđenog partnera, što je s obzirom na događaje iz bliske istorije verovatno optimum u međusobnim odnosima. Pored toga, u radu je pokazano da članstvo Srbije u NATO-u nije za njega ključno i preko potrebno s obzirom na njegova značajna proširenja na istok i jug Evrope.

Sasvim je obrnuta situacija kada je reč o mogućem učlanjenju Srbije u ODKB. Dok ideja saveza Srbije i Rusije uživa znatnu podršku u srpskom

javnom mnenju, geostrategijske okolnosti ne idu u prilog njegove realizacije.³⁴ Dok bi recimo Bugarska usled maritimne participacije na Crnom moru mogla bez posebnih problema da bude član ODKB-a i kada bi svi njeni susedi bili u NATO-u, u slučaju Srbije to bi bilo mnogo teže usled njenog kontinentalnog položaja. Srbija može da bude članica ODKB-a dokle god ima kapacitet suverenosti i ta mogućnost uvek stoji otvorena. Pitanje je kako bi ODKB-a pomogao napadnutoj Srbiji (odnosno primenio vlastiti princip kolektivne bezbednosti), kada je između njih rastojanje od više stotina kilometara koje zauzimaju članice NATO-a. Pored toga, izvesno je da bi se članstvo Srbije u ODKB-u realno ticalo samo njenog centralnog dela i severne pokrajine (isto doduše važi i kada bi Srbija pristupila NATO-u). Moguće je da bi Severnoatlantska alijansa kao odgovor na ovaj srpski potez još više pripomogla razvoju vojnih formacija tzv. Kosova, i čak, u budućnosti, razmatrala njegov prijem u vlastite redove. Umesto formalnog članstva u ODKB-u, možda je za Srbiju bolja opcija održavanje opsežne i multidimenzionalne vojno-tehničke i ekspertske saradnje sa oružanim snagama Rusije, odnosno maksimalno jačanje vlastitih kapaciteta, kako bi se lakše odolelo mogućim pritiscima i odgovorilo na tekuće i potencijalne bezbednosne izazove.

³⁴ Istraživanje javnog mnjenja koje je jula 2016. godine sprovela Nova srpska politička misao pokazuje da članstvo Srbije u NATO-u podržava svega 8,1 odsto ispitanih, dok je protiv čak 83,7 odsto (bez odgovora je 8,2 odsto). Na pitanje da li podržaju savez Srbije sa Rusijom, potvrdno je odgovorilo 71,5 a negativno 15,5 odsto anketiranih (bez odgovora 13 odsto). Videti: „Srbija, leto 2016 – istraživanje javnog mnjenja”, NSPM, www.nspm.rs/istrazivanja-javnog-mnjenja/srbija-let-2016.html, 09/09/2016. I u drugim istraživanjima javnog mnjenja podrška ulasku Srbije u NATO je relativno niska. Institut za evropske poslove u publikaciji od jula 2016. „Stavovi građana Srbije o EU, NATO, Rusiji i Kosovu” navodi da je svega 12 odsto anketiranih podržalo priključenje Srbije NATO-u, dok se čak 82 odsto tome protivi (<http://iea.rs/wp-content/uploads/2016/04/IZVE%C5%A0TAJ-Institut-za-evropske-poslove-jul-2016.pdf>, 21/09/2016). U ovom istraživanju uopšte nije ponuđeno pitanje o vojnom savezu sa Rusijom, iako se u istraživanju proučavaju stavovi građana i prema Rusiji. Televizijska kuća B92 i organizacija Cesid su tokom proleća 2016. ispitivali stavove građana Srbije u pogledu srpske spoljnopolitičke orijentacije. U tom istraživanju, sa tvrdnjom da je za Srbiju najbolje da uđe u NATO i EU složilo se 11,2 odsto, neodlučno je 14, dok je nesaglasno čak 71,6 odsto. Sa tvrdnjom da je za Srbiju najbolje da se tradicionalno drži Rusije nije se složilo 19,2 odsto, neodlučno je bilo 21,5 odsto, dok se sa tom tvrdnjom složilo 55,2 odsto („B92 i CESID: Srbi za Rusiju, ne žele u EU i NATO”, www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2016&mm=04&dd=08&nav_category=11&nav_id=1117591).

Trenutan odnos snaga u svetu koji još uvek podrazumeva višestranu liderstvo SAD (vojno, političko, ekonomsko i kulturno) i dalje nije povoljan za realizaciju srpskih nacionalnih interesa, pre svega kada je reč o teritorijalnom integritetu Srbije i očuvanju trenutnog statusa Republike Srpske. Prema mišljenju autora ovog rada, s obzirom na to da Srbija kao populaciono i teritorijalno mala zemlja nema kapacitete da menja globalne političke prilike, jedina održiva bezbednosno-odbrambena opcija je, kratkoročno posmatrano (do pet godina), nastavak politike vojne neutralnosti (barem formalne, a po mogućstvu što više suštinske), uz istovremeno razvijanje vlastitih oružanih snaga sa osloncem na vojno-tehničku saradnju sa Rusijom. Tekuća politička događanja u svetu (referendum u Velikoj Britaniji za izlazak iz EU, migrantska i kriza funkcionisanja institucija Evropske unije, spoljnopolitičke oscilacije Turske, najavljena izolacionistička politika eventualne republikanske administracije u SAD) nagoveštavaju korenite globalne geopolitičke promene u razdoblju do pet godina, pa stoga, možda, i brojnije, prihvatljivije i kvalitetnije bezbednosno-odbrambene opcije za Srbiju posle 2020. godine.

Bibliografija

- Ejdus, Filip, „Jeftinije je ući u NATO“, Beogradski centar za bezbednosnu politiku, Beograd, 2007, www.bezbednost.org/upload/document/ejdus_2007_jeftinije_je_ui_u_nato.pdf.
- Gigović, Ljubomir i Sekulović, Dragoljub, *Vojna geografija 1*, Medija centar „Obrana“, Beograd, 2012.
- Marjanović, Radomir, *Opšta vojna geografija sa evropskim ratištem*, Vojnoizdavački zavod, Beograd, 1983.
- Milić, Jelena, „Deset razloga za ulazak u NATO“, Centar za evroatlantske studije, Beograd, 2014, https://www.ceas-serbia.org/images/10_razloga_za_NATO.pdf.
- Mišović, Slobodan, *Regionalna vojna geografija II: vojnogeografska procena evropskog ratišta*, Vojna akademija Vojske Jugoslavije, Katedra vojne geografije, Beograd, 1995.
- Pavić, Radovan, *Uvod u opću političku geografiju i geopolitiku (sa osnovama geostrategije)*, Fakultet političkih nauka Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1971.

- Pavlović, Miroslav, *Regionalna vojna geografija I*, Sektor za školstvo, obuku, naučnu i izdavačku delatnost, Vojna akademija Vojske Jugoslavije, Beograd, 1999.
- „Rezolucija Narodne skupštine o zaštiti suvereniteta, teritorijalnog integriteta i ustavnog poretka Republike Srbije”, 2007, <http://www.mfa.rs/sr/index.php/kim/65-zastita-suvereniteta?lang=lat>.
- Sekulović, Dragoljub, *Vojna geografija 2*, Medija centar „Odbrana”, Beograd, 2001.
- „Договор о коллективной безопасности от 15 мая 1992 года”, www.odkbcsto.org/documents/detail.php?ELEMENT_ID=126,06/09/2016.
- Stepić, Milomir, *U vrtlogu balkanizacije*, Službeni list SRJ, Institut za geopolitičke studije, Beograd, 2001.
- Strategija oružane borbe*, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, Centar za strategijska istraživanja GŠ JNA, Beograd, 1983.
- Vojna enciklopedija*, knj. 4, Izdanje redakcije vojne enciklopedije, Beograd, 1972.
- Vuković, Nebojša, „Srbija i strategijski pravci dejstva u eventualnom ratu NATO-a i ODKB-a”, u: Zoran Milošević (ur.), *Srbija i Evroazijski savez*, Centar akademske reči i Srpsko odeljenje međunarodne slovenske akademije, Šabac i Beograd, 2016.